

— KÖNYVISMERTETÉSEK —

HAMZA Gábor: *Iura antiqua ac iura moderna methodo comparativa investigata – Opera selecta. / Ausgewählte Schriften zur antiken Rechtsgeschichte, zur Rechtsvergleichung und zum geltenden Recht.* Tomus IV.
 (Szerkesztették: FÖLDI András, SÁNDOR István, SIKLÓSI Iván)
 Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014.

Öröm látni, amikor egy kiváló tudós munkásságának egyes elemeit pályatársai igyekeznek megszerezni, hogy a munkásság egyes darabjait, mérföldköveit egy csokorba gyűjtve adhassák közre a szakma és a tágabb érdeklődő közönség örömeire egyaránt. Különösen felkelti a figyelmet, ha a gyűjtés és rendszerezés eredménye nem egyetlen válogatáskötet, hanem egy, immáron négy kötetből álló sorozat formájában ölt testet.¹ Bár tényszerűen egy sorozatról van szó, mégis a jelen ismertető célja, hogy a válogatott írások legutóbb megjelent kötetét mutassa be.

A szerzőről szólva elmondható, hogy Hamza Gábor professzor az ELTE egykori Római Jogi Tanszékének vezetője, számos hazai és külföldi tudományos szervezet tagja, több neves kitüntetés, köztük 2000-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjének birtokosa, akadémikus. 2004 óta tagja a Magyar Tudományos Akadémiának; 2004. október 6-án, *A modern jogrendszerek tagozódása és a római jogi tradíció* címmel tartott székfoglaló beszédével vált az Akadémia levelező tagjává, majd 2010. május 20-i, a *Magánjogi kódextervezetek és a római jogi hagyomány* címet viselő székfoglalójával pedig az Akadémia rendes tagjává. Mind a mai napig töretlen érdeklődéssel kutatja a római jog, a magánjogtörténet és a jogösszehasonlítás egyes kérdéseit. A róla adott talán leginkább találó jellemzést Földi András professzor adta a „Magyarországi és határon túli magyar római jogászok V. országos találkozója” (2009. február 20.) keretében, amikor a konferencia zárózában akként fogalmazott, hogy Hamza Gábor professzor egy két lábon járó kutatóintézet. Ezt az állítást leginkább azzal a ténnyel lehet alátámasztani, hogy az MTMT adatbázisának tanulása szerint Hamza Gábor publikációinak száma 1144, az ezekre vonatkozó összes hivatkozás száma pedig 4172.

¹ A sorozat korábbi köteteinek könyvészeti adatai az alábbiak: HAMZA Gábor: *Iura antiqua ac iura moderna methodo comparativa investigata – Opera selecta. / Ausgewählte Schriften zur antiken Rechtsgeschichte, zur Rechtsvergleichung und zum geltenden Recht.* Szerkesztették: I-II. kötet – FÖLDI András, BOÓC Ádám, BUZÁDY Csongor, SÁNDOR István, SIKLÓSI Iván; III. kötet – FÖLDI András, BOÓC Ádám, BUZÁDY Csongor, SÁNDOR István, SIKLÓSI Iván, FEKETE Sára. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, Tomus I: 2010., Tomus II: 2011., Tomus III: 2013.

Ami most már a jelen ismertető tárgyát képező munkát illeti, elmondható, hogy a sorozat jelenlegi, negyedik kötete lényegében folytatja az előző három kötet hagyományait. Kívülről befelé haladva érdemes pár szót szentelni a formának is, mielőtt a tartalomra térnénk. Már ezen a ponton kiemelendő – mintegy megelőlegezve a kötetről alkotott pozitív véleményt – a belbecs és kulcsín egysége: a komoly és színvonalas tartalomhoz olyan külső forma párosul, amely alapján bármely olvasó szívesen veszi kezébe a köteteket. Mind a borító, mind pedig a betűtípus és a szedés igényességéről árulkodik. Külön öröm, hogy a köteteket a szélesebb közönségnek, tehát nem csak a szűk értelemben vett „szakmának” szánták – ennek egyik bizonyítékát látjuk abban, hogy a jegyzetanyagot lábjegyzetek helyett végjegyzetekben helyezték el. Ez némely olvasó számára ugyan zavaró lehet, ám ez sem ölt kezelhetetlen mértéket. A kötet borítóján (akárcsak a sorozat többi kötete esetében) az érett klasszikus jogtudósnak, Herennius Modestinusnak a római Palazzo di Giustizia előtt található szobra található – ezzel is kifejezésre jut a római jog és a modern jogok közötti kontinuitás.

Átböngészve a kötet egészét, elsöre szembetűnik, hogy a kizárólag idegen nyelvű tanulmányok részben hazai és külföldi folyóiratokban (így például: *Helikon*, *Fundamina – A Journal of Legal History*, vagy éppen *Acta Juridica Hungarica*), továbbá kiváló professzorok tiszteletére vagy jeles alkalmakra összeállított tanulmánykötetekben (l. pl. Fernando Hinestrosa emlékkötet²) jelentek meg. Ezen túlmenően azonban látható az is, hogy – szemben a korábbi kötetekkel – a jelen kiadványban felsorakoztatott 12 tanulmányból 5 olyan, amely ebben a kötetben „debütál”, vagyis első közlésükre az *opera selecta* negyedik kötetében kerül sor.

Szerkezetileg a kötet négy nagyobb részből áll: az első a római jog és az antikvitás kérdéseivel foglalkozik, a második és a harmadik sorrendben a római jog továbbélésének egyes szegementumait, illetőleg a jogösszehasonlítás bizonyos problémáit taglalja, végül negyedikként szerepel a kötetben egy „Varia” címet viselő rész. Érdekes, mi több, egy római jogász professzor esetében mindent egybevetve kifejezetten furcsának is nevezhető az a tény, hogy a római jogi tárgyú tanulmányok száma meglehetősen alacsony – mindössze két romanisztikai tárgyú dolgozat szerepel a kiadványban. Akkor is szembeötlő ez a sajátosság, ha rögvest rámutatunk, hogy a két tanulmány egyike terjedelmében jóval meghaladja a száz oldalt. Emellett a fenti megjegyzéshez azt is érdemes lehet sietve hozzátenni, hogy közel sem állítható, hogy a római jogi tárgyú tanulmányok relatíve csekély száma baj lenne, hiszen a kötet egyebekben kínált tartalmi sokfélesége így is minden igényt kielégít. Ezen túlmenően, alaposabb áttekintés után minden kétséget kizáróan kitűnik a kötetekből, hogy tartalmilag bizonyos egységet vagy inkább folytonosságot jelenítenek meg: az egyes könyvekben sorakozó tanulmányokból együttesen rajzolódik ki a római joggal foglalkozó tudós munkásságának egyik lehetséges iránya, jelesül az, amelyben a római jogi forrásszövegek alapos és lelkiismeretes vizsgálata és elemzése, a másodlagos irodalom feldolgozása önmagában való tudományos értékén túl szilárd alapot biztosít előbb a ró-

² *Estudios de derecho civil obligaciones y contratos: libro homenaje a Fernando Hinestrosa 40 años de rectoría 1963-2003*. Tomo IV. Bogotá, Universidad Externado de Colombia, 2007.

mai jog továbbélésének tanulmányozása számára. Erről a kutatási pontról pedig már könnyen evez minduntalan érdeklődő tudós a jogtörténet és / vagy az összehasonlító jog vizeire. Így tehát a kötet felvázolja egy tudós életpálya fő vonalát.

Hamza Gábor esetében egyértelműen csak fő vonalról lehet beszélni, hiszen lehetetlen lenne, hogy egy kivételesen gazdag és sokrétű publikációs múlttal rendelkező professzor munkásságát válogatott tanulmányokon keresztül a maga teljességében mutassuk be. Mindazonáltal, a kötetekbe felvett írások egytől egyig kiválóan alkalmasak arra, hogy illusztrálják Hamza professzor tudományos tevékenység iránti elkötelezettségét. Nem kétséges ugyanis, hogy kutatómunkát magas színvonalon végezni csak az adott téma, és tágabban a kutatás mint tevékenység iránti elkötelezettséggel lehet. Mindezek alapján ki kell mondani, hogy a szerkesztők feladata nem pusztán nehéz volt, hanem egyszersmind hálátlan is: komoly fejtörést jelenthetett számukra, hogy a kivételesen gazdag életműből mely írásokat vegyék fel a kötetekbe. A fentiek mellett itt külön kiemelendő az a dicséretes szerkesztői döntés, hogy válogatott írásokat adtak ki – sokkal inkább hommage jellegű, mint bármilyen más kötet, amibe neves tudósok, szakértársak adtak volna közre dedikált írásokat.

A korábban már említett tartalmi sokféleséghez hasonlóan a kötetek nyelvi sokfélesége is impozáns: a nyelvi változatosság más, idegen nyelvű tanulmányokból összeállított munkákhoz képest is azonnal szembetűnő. A kötetekben szereplő írások nyelve angol, német, és spanyol, valamint egy alkalommal újjörög nyelvű dolgozat is megtalálható a kötetben. Bizton állítható, hogy ez a fajta nyelvi diverzitás sokaknak becsületére válna!

Kizárólag csak tartalmi szempontból megállapítható, hogy akárcsak elődei, ez a kötet is egyfajta megtestesülése a római jog modern kori szerepére vonatkozó, Rudolf von Jhering nevéhez köthető felfogás. Jhering a „Geist” első kötetében egyértelműen kifejti, hogy miben látja a modern kor számára a római jog jelentőségét: „Durch das römische Recht, aber über dasselbe hinaus – das ist der Wahlspruch, in dem für mich die Bedeutung des römischen Rechts für die moderne Welt beschlossen liegt.”³ A római jog, tágabban pedig az antikvitás, modern kultúránk egyik – bár nem egyetlen – meghatározó jelentőségű szegmense. A gyakorlatban persze ez elsősorban akként jelenik meg, hogy római jogi előképekre hivatkozunk, jöllehet a római jognak önmagában vannak ennél mélyebb összefüggései. Mindkét gondolat leképezést nyer a kötetek római jogi fejezeteiben megtalálható tanulmányok által.

A jelen kötetben szereplő római jogi tárgyú tanulmányok közül az egyik a Mediterráneum nemzetközi gazdasági és politikai kapcsolatainak bemutatásával foglalkozik.⁴ Részletesen kitér a különféle gazdasági tevékenységek filozófiai hátterére, amely körből kifejezetten kiemelendő Arisztotelész és Cicero munkássága. Ezt követően tekinti át a vonatkozó jogi szabályozást szerte a Mediterráneumban, különös figyelmet fordítva a görög és a római viszonyoknak és azok mikénti szabályozásának.

³ Vö. Rudolf von JHERING: *Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung*. Band I. Leipzig, 1852. 14.

⁴ Ld. International Economic, Political Relations and their Reflection in the Ancient Mediterranean World. In: HAMZA (2014) i. m. 17–144.

Kitér a dolgozat az ókori jogokban meglévő magánjogi szabályrendszer általános jellemzésére. Külön témaként jelentkezik a római jog univerzális jellegének kérdése, illetőleg az ebből esetlegesen adódó problémák bemutatása; ebben a vonatkozásban elegendő csupán a „Reichsrecht – Provinzialrecht – Volksrecht” hármis fogalmára utalni. Ebből adódik két további kérdés vizsgálata: egyfelől az ókor nemzetközi magánjog, másfelől az ókori kereskedelmi jog mibenlétének elemzése.

Ahogy a korábbi kötetekben már megszokhattuk, most is olvasható egy Cicero tevékenységét bemutató írás a kötetben: a *perfectus orator* és a *doctissimus iurisconsultus* jellemvonásait mutatja be egy érdekes írás keretében.⁵

A továbbélés körében az első tanulmány röviden bemutatja a Savigny nevéhez fűzhető pandektajog és a római jog kapcsolatát.⁶ Ezt követően három dolgozat a kodifikáció, a római jogi tradíció és a magánjog fejlődésének kérdéseit mutatja be Kínában, Braziliában és Grúziában.⁷

A jogösszehasonlítás témakörében a kötet három tanulmányt tartalmaz: az első a magánjog harmonizációjának, illetve egységesítésének témakörét járja körül,⁸ a második magyarországi magánjogi kodifikációk közös európai alapjait mutatja be,⁹ a harmadik pedig az iszlámnak a magyar jog történetében betöltött szerepével foglalkozik.¹⁰

A „Varia” címet viselő fejezet szintén három tanulmányt tartalmaz. Az első az egyház és az állam kapcsolatát mutatja be Közép- és Kelet-Európában. A második a Harmadik Birodalom ideológiai kérdéseit taglalja, amíg a harmadik egy kiváló jogász-jogtudós, Balogh Elemér munkásságát méltatja.¹¹

Eme rövid, és meglehetősen vázlatos ismertető végén joggal merülhet fel a kérdés, hogy mindezek kiknek is ajánlhatók a fenti oldalakon bemutatásra került kötetek. Meglátásunk szerint három potenciális olvasói kör képzelhető el. Kétségtelen, hogy a leginkább alkalmas olvasói kör az oktató-kutató szaktársak köréből kerül ki. Enciklopédikus mivolta egészen odáig terjed, hogy a legváltozatosabb témákban is igen mélyreható meglátásokat tartalmaz, ekként alkalmas lehet akár arra, hogy egy kutatás kiindulópontjaként szolgáljon, akár részinformációk, mélyebb összefüggé-

⁵ Cicero und der Idealtypus der iurisconsultus. In: HAMZA (2014) i. m. 145–161.

⁶ Pandektensystem und das römische Recht. In: HAMZA (2014) i. m. 165–173.

⁷ Kodifikation des Privatrechts und die römischrechtliche Tradition in China. In: HAMZA (2014) i. m. 175–187.; Entwicklung des Zivilrechts und Zivilrechtskodifikation in Brasilien. In: HAMZA (2014) i. m. 189–199.; Zur römischrechtlichen Tradition der Privatrechtsentwicklung in Georgien. In: HAMZA (2014) i. m. 201–209.

⁸ Reflexiones sobre la armonización (unificación) del derecho privado en Europa. In: HAMZA (2014) i. m. 213–226.

⁹ Οι κοινές βάσεις των ευρωπαϊκών αστικών κωδικοποιήσεων και ο επικείμενος νέος αστικός κώδικας στην ουγγαρία. In: HAMZA (2014) i. m. 227–272.

¹⁰ Zur Rolle des Islam in der Geschichte des ungarischen Rechts. In: HAMZA (2014) i. m. 273–288.

¹¹ The Relationship between Church(es) and State in Central and Eastern Europe (291-); The Idea (Concept) of the “Third Reich” (“Drittes Reich”) in the German Legal, Philosophical and Political Thinking in the 20th Century (303-); Elemér Balogh (1881 – 1955): European Romanist and Scholar of Comparative Law.

sek meglelésére. Ezen túlmenően azonban, egy egyetemi professzor esetében okkal adódik a feltevés, hogy a hallgatóknak mindenképpen ajánlható a sorozat. Ez az elgondolás talán abból a szempontból kevésbé pártolendő, hogy a kötet nyelvi sokféleségét az átlagos életkorú és nyelvi felvérteztséggel rendelkező hallgatók jobbra képtelenek lennének lefedni. Ez persze nem jelenti azt, hogy egy-egy évfolyamdolgozat, szakdolgozat vagy pusztán valamely résztema iránti érdeklődés esetén oktatói irányítás mellett ne lehetne egyes tanulmányokat ajánlani a hallgatói közönségnek. Ehhez hasonlóan ugyanez mondható el a tágabb érdeklődő közönségről is: amennyiben nyelvileg képesek lefedni a kötet *varietasát*, akkor minden további nélkül alkalmas forrást, forrásokat tartanak a kezükben ismereteik bővítésére. Az érdeklődő nem szakemberek, de főként az egyetemi hallgatók esetében annál nagyobb jelentősége van ennek a három kötetnek, mert – mint korábban már többször utaltunk rá – a római jog egyszerre origója (legalábbis az európai kontinensen) és része a „Jog” kontinuumának. Eme kötet tanulmányai is (mint a sorozat többi, korábbi darabja is) vitán felül alkalmasak arra, hogy túlmutassanak a római jog mint diszciplína anyagán – egyszerűen szólva eme kötetek tanúságot tesznek amellett, hogy a római jogi tankönyveken túl is „van élet”. A kötetekbe felvett tanulmányok felvillantják a romanisztika mint tudomány távlatait és mélységeit, rámutatnak arra az összefüggésrendszerre és kapcsolódási pontok ama halmazára, amelyek nyomán bárki rádöbbenhet, hogy milyen igaz a jheringi gondolat Marton Géza nevéhez fűzhető parafrázisa: *das Recht durch das römische Recht*.

ERDŐDY János